

ΜΕΡΩΝ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΖΑΧΑΡΕΑΣ

Τὰ τελευταῖα χρόνια, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν ἀνοδο τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν κινήματων τῶν ὑποαναπτύκτων χωρῶν, τὰ προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως βρίσκονται στὸ κέντρον τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Ἡ τάση γιὰ μιὰ γρήγορη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη ἀποτελεῖ τὴν βασικὴ ἐπιδίωξη τῶν καθυστερημένων (οἰκονομικῶς) ἐθνῶν, γύρω δὲ ἀπὸ τὸ πρόβλημα αὐτὸ πραγματοποιήθηκαν καὶ πραγματοποιοῦνται δξύτατοι ἀγῶνες.

Ποῖος εἶναι ὁ ἐπιστημονικώτερος, ὁ ταχύτερος τρόπος τῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου ; Ὁ Μάρξ ἀπέδειξε ὅτι γιὰ τὴν ταχεῖα ἐπέκταση τῆς παραγωγῆς εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐνίσχυση τοῦ τμήματος παραγωγῆς μέσων. Δηλαδή, ὁ τομέας τῆς βαρειᾶς βιομηχανίας. Χωρίζοντας τὴν συνολικὴ παραγωγή τῆς κοινωνίας σὲ δύο μεγάλα τμήματα : «α) Μέσα παραγωγῆς, ἐμπορεύματα ποὺ λόγῳ τῆς μορφῆς τους πρέπει ἢ τουλάχιστον μποροῦν νὰ μποῦν στὴν παραγωγικὴ κατανάλωση. β) Εἶδη κατανάλωσης, ἐμπορεύματα ποὺ λόγῳ τῆς μορφῆς τους μπαίνουν στὴν ἀτομικὴ κατανάλωση τῆς τάξης τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξης»⁽¹⁾ ἀνέπτυξε τὴν θεωρίαν τῆς ἀναπαραγωγῆς, κυρίως στὰ κεφάλαια 20—21 τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Τὰ χειρόγραφα τοῦ Μάρξ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ἀπλῆς καὶ διευρυμένης παραγωγῆς, συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὸν Ἐνγκελς στὸ τρίτο τμήμα τοῦ II τόμου τοῦ «Κεφαλαίου» τὸ 1885.

Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ ἀργότερα δημοσιεύτηκαν στὸν III τόμο τοῦ «Κεφαλαίου» μαζί μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ τμήματος ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν τάση τοῦ κέρδους νὰ πέφτει, ποὺ εἶχε γραφτεῖ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1860. Ἀλλὰ ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἐνγκελς, «ἦταν ἓνα πρῶτο χέρι καὶ ἀρκετὰ ἀτελεῖ»⁽²⁾.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1870, ὁ Μάρξ, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ ὑγεία του εἶχε κλονιστεῖ ἐπικίνδυνα, συνέχισε τὴν ἀνάπτυξη τῆς θεωρίας τῆς ἀναπαραγωγῆς. Ὅ,τι ὑπῆρξε ἢ προσφορά τοῦ François Quesnay⁽³⁾ στὴν οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη στὴν περίοδο τῆς μανιφακτούρας, τὸ ἴδιον καὶ περισσότερο ὑπῆρξε ἢ προσφορά τοῦ Μάρξ μὲ τοὺς περίφημους πίνακες ἀναπαραγωγῆς, ποὺ ἐφήρμοσε στὴν πολύπλοκη περίοδο τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης⁽⁴⁾. Γύρω ἀπὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ Μάρξ σχετικὰ μὲ τὸ πρό-

(1). Μάρξ : ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, τόμος II σ. 395 Ἑλλ. ἐκδ.

(2). Μάρξ Ἐνγκελς : Correspondence Internationale Publishers Company.

(3). Ὁ François Quesnay ὑπῆρξε ὁ πρῶτος οἰκονομολόγος ποὺ παρουσίασε κατὰ συστηματικὸ τρόπο, τὴν διάρθρωση τῶν σχέσεων ποὺ ὑπάρχουν στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα. (Tableaux Économiques 1758)

(4). Βλέπε Maurice DOBB : Political Economy and Capitalism κεφ. IV.

βλημα τής αναπαραγωγής, πού εφάπτεται με καιρία θεωρητικά (άλλα με άμεσο πολιτικό αποτέλεσμα) προβλήματα, όπως ή οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, το ποσοστό του κέρδους στο σύγχρονο καπιταλισμό, το περιεχόμενο των οικονομικών κρίσεων κλπ., υπάρχει μία μεγάλη βιβλιογραφία αντιμαχομένων απόψεων, τόσο από τους άστούς οικονομολόγους, όσο και από τους μαρξιστές, πού φωτίζουν το πρόβλημα σύμφωνα με τις νέες εξελίξεις.

Η μέθοδος πού εφήρμοσε ο Μάρξ για τή μελέτη των οικονομικών προβλημάτων είναι γνωστή. Τοποθετώντας τήν διαλεκτική στην όρθή της βάση, απέκάλυψε «γυμνούς τους οικονομικούς νόμους πού κινούν τήν κοινωνία». "Αν αναφερόμαστε έδω στην μέθοδο του Μάρξ, το κάνουμε ιδιαίτερα γιατί στο κεφάλαιο τής άπλής και διευρυμένης αναπαραγωγής «ή άφαίρεση» και σε πολλές περιπτώσεις πολύ ύψηλου επιπέδου, χαρακτηρίζει τή μεθοδολογία του Μάρξ. Για τον μεθοδολογικό χαρακτήρα των εργασιών του, ακόμα περισσότερο για τήν ιστορική μέθοδο πού εφήρμοσε στη μελέτη τής οικονομικής επιστήμης, ή εργασία πού εκθέτουμε βρίσκεται έξω από τα όρια μιās τέτοιας ανάλυσης (1).

Ο Μάρξ, εκθέτοντας τή σημασία τής άφαίρεσης για τή μελέτη των προβλημάτων, ανέφερε: «Η μορφή τής αξίας πού ή ολοκλήρωσή της είναι ή χρηματική μορφή, είναι όλοτελα χωρίς περιεχόμενο και άπλή. Και όμως, το ανθρώπινο πνεύμα μάταια προσπαθούσε επί 2000 χρόνια και πάνω να τήν εξιχνιάση, ενώ αντίθετα κατάφερε, τουλάχιστο κατά προσέγγιση, ν' αναλύσει μορφές πολύ πιο πλούσιες σε περιεχόμενο και πιο πολύπλοκες. Γιατί; Γιατί είναι πιο εύκολο να μελετήσεις το διαμορφωμένο σώμα παρά το κύτταρο του σώματος. Έκτός απ' αυτό, στην ανάλυση των οικονομικών μορφών, δεν μπορούν να μās έξυπηρετήσουν ούτε το μικροσκόπιο, ούτε τα χημικά αντιδραστήρια. Και τα δύο πρέπει να τ' αντικαταστήσει ή δύναμη τής άφαίρεσης» (2).

Όσο και να φαίνεται παράξενο, ή θεωρία του Μάρξ για τήν αναπαραγωγή εφορμόζεται τόσο σε μιā σοσιαλιστική κοινωνία, όσο και σε μιā καπιταλιστική κοινωνία». Η άλλαγή στον τρόπο παραγωγής και στην ταξική σύνθεση τής κοινωνίας συνοδεύεται με άλλαγή στην κοινωνική και οικονομική φύση των αντιστοίχων μερίδων του κοινωνικού προϊόντος, αλλά ή αναγκαιότητα για καθωρισμένες ποσοτικές σχέσεις μεταξύ τους παραμένει. Η διαίρεση του κοινωνικού προϊόντος σε εργαλεία παραγωγής (μέσα εργασίας), αντικείμενα εργασίας και αντικείμενα τής κατανάλωσης, πού χαρακτηρίζουν τήν υλική σύνθεση τής παραγωγής, φυσικά ισχύει τόσο για τον καπιταλιστικό, όσο και για τον σοσιαλιστικό τρόπο παραγωγής»³⁾.

Ο σκοπός τής εργασίας μας είναι ν' αποδείξει ότι χωρίς τήν ένισχυση του τμήματος παραγωγής μέσων κατανάλωσης, δε μπορεί να πραγματοποιηθῆ τ α - χ ε ί α και ουσιαστική άνοδος τής οικονομίας.

ΑΠΛΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Η άπλή αναπαραγωγή αναφέρεται σ' ένα σύστημα καπιταλιστικό, στο οποίο τα διάφορα συστατικά του παραμένουν τα ίδια και για καθωρισμένες αναλογίες. Όλα τα μέσα δηλαδή τής παραγωγής αποτελούν το ποσό πού χρειάζεται για ν' αντικατασταθούν. Γίνεται άμέσως φανερό ότι μιā τέτοια υπόθεση δεν ανταποκρίνεται προς τήν πραγματικότητα, μās επιτρέπει όμως να κατανοήσουμε το πρόβλημα. «Η άπλή αναπαραγωγή, ή αναπαραγωγή στην ίδια κλίμακα, αποτελεί κατά τουτο μιā

(1) Βλέπε σχετικά με τήν μέθοδο πού εφήρμοσε ο Μάρξ :

a, e. Lukács : "Storia e coscienza di classe,, όπου μεταξύ άλλων αναφέρει ότι για τήν όρθοδοξία των προβλημάτων του μαρξισμού αποκλειστική σημασία έχει ή μέθοδος.

b. P. Sweezy : "La teoria dello sviluppo Capitalistico,, (Einaudi 1951 κεφ. 1. Ιταλική μετάφραση από το Άγγλικό πρότυπο The theory of capitalist development.

γ. Άξιόλογη προσφορά για τον τρόπο σκέψης του Marx αποτελεί το βιβλίο του **Kare Korsch "Karl Marx,,.**

(2). Μάρξ : ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ πρόλογος στην πρώτη έκδοση, έλλ. μετάφραση σ. 12.

(2). V. Nemc'Inon : "Relationships of Expanded reproduction, στο (Problems of Economics τομ. I. 1959).

ἀφαίρεση καθόσον ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά στὶς συνθήκες τοῦ καπιταλισμοῦ ἢ ἀπουσία κάθε συσσώρευσης ἢ ἀναπαραγωγῆς σὲ διευρυμένη κλίμακα ἀποτελεῖ μιὰ παράδοξη ὑπόθεση, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, οἱ συνθήκες στὶς ὁποῖες συντελεῖται ἡ παραγωγή δὲν μένουν ἀπολύτως ἀμετάβλητες (καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς προϋποτίθεται) ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο»¹).

Κατὰ τὸν Μάρξ, ἡ ἀξία δλόκληρου τοῦ ἀκαθαρίστου κοινωνικοῦ προϊόντος, ἀποτελεῖται πρῶτον, ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν μέσων παραγωγῆς ποὺ χρησιμοποιοῦντο γιὰ τὴν παραγωγή του, (σταθερὸ κεφάλαιο), ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἐργατικῆς δυνάμεις ποὺ καταναλώθηκε (μεταβλητὸ κεφάλαιο) καὶ ἀπὸ τὴν ὑπεραξία. Παραστατικά ἔχουμε:

$$A = \Sigma + M + Y \quad \text{ὅπου} \quad \begin{array}{l} A \text{ ἀξία συνολικοῦ προϊόντος} \\ \Sigma \text{ σταθερὸ κεφάλαιο} \\ M \text{ μεταβλητὸ κεφάλαιο} \\ Y \text{ ὑπεραξία} \end{array}$$

Σὲ γενικὲς γραμμὲς, μποροῦμε νὰ χωρίσουμε τὰ ἀγαθὰ σὲ δύο βασικὲς κατηγορίες. Σὲ καταναλωτικά, προοριζόμενα γιὰ ἄμεση κατανάλωση (τρόφιμα — ρουχισμός) καὶ μέσα παραγωγῆς ἢ παραγωγικά ἀγαθὰ, ποὺ σκοπὸ ἔχουν νὰ βοηθήσουν τὴν παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ἡ διάκριση αὐτὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη. Ὑπάρχουν ἀγαθὰ ποὺ ἀνάλογα μὲ τὴν μορφή χρήσης τους μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ καταναλωτικά καὶ παραγωγικά (πετρέλαιο).

Ὁ Μάρξ χώρισε τὴν παραγωγή σὲ δύο μεγάλα τμήματα. Τὸ ἓνα ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν παραγωγή μέσων παραγωγῆς, (τμήμα I) καὶ τὸ ἄλλο μὲ τὴν παραγωγή μέσων κατανάλωσης (1) (τμήμα II). Μὲ βάση τὴν πρώτη ἐξίσωση ἔχουμε: (2).

$$\begin{array}{ll} \text{Τμήμα I} & A_1 = \Sigma_1 + M_1 + Y_1 \\ \text{Τμήμα II} & A_2 = \Sigma_2 + M_2 + Y_2 \end{array} \quad *$$

(1). **Μάρξ**: «ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ», τόμ. II σ. 394 ἑλλ. ἔκδ.

(2). Γιὰ εἰδικούς λόγους, τὸ τμήμα καταναλωτικῶν ἀγαθῶν μπορεῖ νὰ διαιρεθῆ σὲ δύο τμήματα. Τὸ πρῶτο τὸ ἀποτελοῦν τὰ καταναλωτικά ἀγαθὰ ποὺ διατίθενται γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, τὸ δεύτερο σὲ εἶδη πολυτελείας, ποὺ καταναλώνονται ἀπὸ τὴν τάξη τῶν καπιταλιστῶν. Ἡ παραπάνω διάκριση ἔγινε ἀπὸ τὸν Μάρξ.

* ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Αη «ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΘΕΜΑΤΩΝ»

Γιὰ νὰ διευκολύνουμε τὴν κατανόηση τῆς ἀριστῆς ἀνάπτυξης τοῦ συγγραφέα, πάνω στὸ δύσκολο θέμα τῆς ἀπλῆς ἀναπαραγωγῆς, παραθέτουμε μὲ πίνακες ἓνα ἀριθμητικὸ παράδειγμα.

Ἐστω ὅτι στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔτους ἀναπαραγωγῆς, ὁ τομέας A, ἀποτελεῖται ἀπὸ 5.000 μονάδες ἀξία, ποὺ ἀναλύεται σὲ 4.000 μονάδες σταθερὸ Κεφάλαιο (Σ) καὶ 1.000 μονάδες μεταβλητὸ Κεφάλαιο (M). Μὲ βαθμὸ ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργασίας 100% στὸ τέλος τοῦ ἔτους ἀναπαραγωγῆς, τὸ προϊόν τοῦ A τομέα θὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ 6.000 μονάδες διότι θὰ περιέχει καὶ 1.000 μονάδες Ὑπεραξία (Y), ποὺ θὰ ἔχουν τὴν μορφή μέσων παραγωγῆς, δηλαδή:

$$\begin{array}{ll} \text{Ἐναρξη ἔτους ἀναπαραγωγῆς} & (4.000 \Sigma + 1.000 M) = 5.000 \text{ Κεφάλαιο} \\ \text{Λήξη ἔτους ἀναπαραγωγῆς} & (4.000 \Sigma + 1.000 M + 1.000 Y) = 6.000 \text{ Προϊόν} \end{array}$$

Ἐστω ἀκόμη ὅτι ὁ B' τομέας (παραγωγή μέσων κατανάλωσης) ἔχει ἀντίστοιχα τὴν διάρθρωση

$$\begin{array}{ll} \text{Ἐναρξη ἔτους ἀναπαραγωγῆς} & [2.000 \Sigma + 500 M] = 2.500 \text{ Κεφάλαιο} \\ \text{Λήξη ἔτους ἀναπαραγωγῆς} & [2.000 \Sigma + 500 M + 500 Y] = 3.000 \text{ Προϊόν} \end{array}$$

Ἡ σχέση σταθεροῦ πρὸς μεταβλητὸ κεφάλαιο ($\frac{\Sigma}{M}$) πάρθηκε καὶ γιὰ τοὺς δύο τομείς ἴση μὲ 4.

Και τὸ τμήμα I, καὶ τὸ II, χρειάζονται μέσα παραγωγῆς, πὺ μόνο ὅμως τὸ I, μπορεῖ νὰ παράγει. Ἡ ἀναγκαιότητα γιὰ τὴν πραγματοποίηση μιᾶς ἀνταλλαγῆς μεταξύ τῶν δύο τμημάτων πρέπει νὰ πραγματοποιηθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε τὰ ἀπαιτούμενα μέσα παραγωγῆς καὶ ἀπὸ τὰ δύο τμήματα πρέπει νὰ ἰσοῦνται μὲ τὴν παραγωγή τοῦ τμήματος I.

$$\Sigma_1 + \Sigma_2 = \Sigma_1 + M_1 + Y_1$$

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὅμως πλευρὰ οἱ ἀπασχολούμενοι στὸ τμήμα μέσων παραγωγῆς, (ἐργάτες καὶ καπιταλιστές) δὲν μποροῦν νὰ ζοῦν ἀπὸ τὰ προϊόντα τους πὺ εἶναι παραγωγικὰ ἀγαθὰ. Πρέπει νὰ πραγματοποιήσουν ἀνταλλαγή μὲ τὸ τμήμα II. Ἐπομένως θὰ πρέπει ἡ κατανάλωση τῶν ἐργατῶν καὶ καπιταλιστῶν καὶ τῶν δύο τμημάτων (I καὶ II) νὰ ἰσοῦται μὲ τὴν συνολικὴ παραγωγή τοῦ τμήματος καταναλωτικῶν ἀγαθῶν.

$$M_1 + Y_1 + M_2 + Y_2 = \Sigma_2 + M_2 + Y_2$$

ἀπὸ ὅπου

$$\Sigma_2 = M_1 + Y_1$$

Ὁ τύπος αὐτὸς ἐμφανίζει τὴ συνθήκη ἰσορροπίας γιὰ τὴν ἀπλὴ ἀναπαραγωγή. Ἀποκαλύπτει, ὅτι ἡ παραγωγή μέσων παραγωγῆς τοῦ τμήματος I (ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δαπάνες ἀντικατάστασης, φθορὲς κλπ.) ἰσοῦται μὲ τὴν παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν τοῦ τμήματος II (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κατανάλωση αὐτοῦ τοῦ τμήματος). Ἀκόμα ὁ τύπος δείχνει ὅτι τὰ μέσα παραγωγῆς πὺ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὸ τμήμα II, ἰσοῦνται μὲ τὴν ἀξία τῶν προϊόντων πὺ καταναλώθηκαν στὸ τμήμα I, ἢ μὲ τὸ σύνολο τῶν εἰσοδημάτων πὺ ξοδεύτηκαν σ' αὐτὸ τὸ τμήμα. Ἐπιπροσθέτως, ὁ τύπος φανερώνει ὅτι ἡ ἀξία τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου πὺ καταναλώθηκε στὸ τμήμα παραγωγῆς μέσων κατανάλωσης «πρέπει νὰ ἰσοῦται μὲ τὴν ἀξία τῶν μέσων πὺ καταναλώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἐργάτες καὶ καπιταλιστές, πὺ ἀπασχολοῦνται στὸ τμήμα παραγωγῆς μέσων παραγωγῆς». (1)

Ἡ διάταξη λοιπὸν στὸν πίνακα ἀπλῆς ἀναπαραγωγῆς στὸ τέλος τοῦ ἔτους (πρὸν) θὰ εἶναι ἡ πὺ κάτω :

A' τομέας	4.000	+	10.000M + 1.000Y	=	6.000
B' τομέας	2.000	+	5.000M + 5.000Y	=	3.000

Γιὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ ἐπόμενου ἔτους ἀναπαραγωγῆς τὸ πρὸν μετατρέπεται σὲ κεφάλαιο καὶ πραγματοποιεῖται ὡς ἑξῆς :

1) Τὸ ΑΣ πραγματοποιεῖται μέσα στὸν πρῶτο τομέα, γιὰτὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ μέσα παραγωγῆς τὰ ὁποῖα χρειάζεται ὁ Α' τομέας.

2) Τὸ ΒΜ καὶ ΒΥ πραγματοποιοῦνται τὸ ἴδιο μέσα στὸ δικὸ τους τομέα γιὰτὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ προϊόντα κατανάλωσης τὰ ὁποῖα καταναλώνουν οἱ ἀπασχολούμενοι καὶ οἱ ἰδιοποιοῦμενοι τὴν ὑπεραξία.

3) Τὰ ΑΜ καὶ ΑΥ, ἀποτελούμενα ἀπὸ μέσα παραγωγῆς, πραγματοποιοῦνται μέσα στὸν Β τομέα, στὸν ὁποῖο ἐπενδύονται καὶ ἀποτελοῦν τὸ σταθερὸ (Σ) κεφάλαιό του, σύγχρονα δὲ τὸ ΒΣ, ἀποτελούμενο ἀπὸ προϊόντα κατανάλωσης, πραγματοποιεῖται μέσα στὸν τομέα Α καὶ ἱκανοποιεῖ τὶς καταναλωτικὲς ἀνάγκες τῶν ἀπασχολουμένων καὶ τῶν ἰδιοκτητῶν (ΑΜ καὶ ΑΥ). Γίνονται, δηλαδή, μεταξύ τῶν δύο κλάδων οἱ ροές : ΑΜ+ΑΥ εἰς ΒΣ καὶ ΒΣ εἰς ΑΜ+ΑΥ.

(1). **Paul Sweezy** : "La teoria dello sviluppo Capitalistico,, 6. 109. εκδ. Einaudi 1951.

γωγής και ΥΜ τὸ μέρος πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἀπασχόληση ἐπιπρόσθετης ἐργατικῆς δύναμης. Τότε,

$$Y = Y_0 + Y_{\Sigma} + Y_M$$

Μὲ βάση τὸν παραπάνω τύπο, ἀνατρέχοντας στὴν ἐκτίμηση τοῦ προϊόντος καὶ τῶν δύο τμημάτων, διαμορφώνουμε τὸ συνολικὸ προϊόν κάθε ξεχωριστοῦ τμήματος ὡς ἑξῆς:

$$A_1 = \Sigma_1 + M_1 + Y_A + Y_{\Gamma_1} + Y_{M_1}, \quad A_2 = \Sigma_2 + M_2 + Y_0 + Y_{\Gamma_2} + Y_{M_2}$$

ὑποθέτοντας ὁμαλὲς συνθήκες ἀνάπτυξης τῆς διευρυμένης ἀναπαραγωγῆς, (1) τὸ σταθερὸ κεφάλαιο πού καταναλώθηκε στὸ τμήμα μέσω παραγωγῆς καὶ στὸ τμήμα μέσω κατανάλωσης σὺν τὸ μέρος τῆς ὑπεραξίας πού σὰν μέσο τῆς παραγωγῆς συσσωρεύτηκε καὶ στὰ δύο τμήματα θὰ εἶναι ἴσο μὲ τὸ προϊόν τοῦ τμήματος μέσω παραγωγῆς.

$$A_1 = \Sigma_1 + \Sigma_2 + Y_{\Gamma_1} + Y_{\Gamma_2}$$

Κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, τὸ προϊόν τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν πρέπει νὰ εἶναι ἴσο μὲ τὸ σύνολον τῶν ἐργατικῶν μισθῶν καὶ τῶν δύο τμημάτων σὺν τὸ μέρος τῆς ὑπεραξίας πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς ἀγορᾶς τῆς ἐργατικῆς δύναμης καὶ στὰ δύο τμήματα σὺν τὴν ὑπεραξία πού καταναλώθηκε ἀπὸ τοὺς καπιταλιστὲς καὶ τῶν δύο τμημάτων.

$$A_2 = M_1 + M_2 + Y_{M_1} + Y_{M_2} + Y_{0_1} + Y_{0_2}$$

Πίνακας ἑναρξῆς 2ου ἔτους ἀναπαραγωγῆς

Α' τομέας	1.400 Σ	+	1.100 Μ + 500 Υ	= 6.000
Β' τομέας	1.600 Σ	+	806 Μ + 600 Υ	= 6.000

Αὐτὴ εἶναι ἡ διαγραμματικὰ πραγματοποίηση τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος, στὴν διευρυμένη ἀναπαραγωγή. Ἐπενδύεται τμήμα τῆς ὑπεραξίας ἀνάλογα μὲ τὴ σχέση τοῦ κεφαλαίου στὸν κάθε τομέα.

(1). Βλέπε Μάρξ "ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ,, ἑλλ. ἑκδ. τόμ. II κεφ. 21.

$$\text{ἐπειδὴ } A_1 = \Sigma_1 + \Sigma_2 + Y_{\Sigma_1} + Y_{\Sigma_2}$$

$$\text{καὶ } A_1 = \Sigma_1 + M_1 + Y_{O_1} + Y_{M_1} + Y_{\Gamma_1} \quad \text{ἔπεται ὅτι}$$

$$\Sigma_1 + \Sigma_2 + Y_{\Sigma_1} + Y_{\Sigma_2} = \Sigma_1 + M_1 + Y_{O_1} + Y_{O_1} + Y_{\Gamma_1}$$

$$\text{ἀπὸ ὅπου } \Sigma_2 + Y_{\Sigma_2} = M_1 + Y_{O_1} + Y_{\Gamma_1}$$

$$\text{κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον } A_2 = M_1 + M_2 + Y_{M_1} + Y_{M_2} + Y_{O_1} + Y_{O_2}$$

$$\text{καὶ ἐπειδὴ } A_2 = \Sigma_2 + M_2 + Y_{O_2} + Y_{\Sigma_2} + Y_{M_2} \quad \text{ἔπεται ὅτι}$$

$$M_1 + M_2 + Y_{M_1} + Y_{M_2} + Y_{O_1} + Y_{O_2} = \Sigma_2 + M_2 + Y_{O_2} + Y_{\Sigma_2} + Y_{M_2}$$

ἀπὸ ὅπου

$$\boxed{\Sigma_2 + Y_{\Sigma_2} = M_1 + Y_{O_1} + Y_{M_1}}$$

Ἡ συνθήκη ἰσορροπίας γιὰ τὴν διευρυμένη ἀναπαραγωγή ἐκφράζεται μὲ τὸν παραπάνω τύπο. Προκειμένου νὰ γίνῃ πιὸ καταληπτό τὸ σχέδιο ἀναπαραγωγῆς τοῦ Μάρξ, ἄς ἀνατρέξουμε στὴν ἐκτίμηση ποὺ κάναμε σχετικὰ μὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν δύο τμημάτων.

$$A_1 = \Sigma_1 + Y_{\Sigma_1} + M_1 + Y_{O_1} + Y_{M_1}$$

$$A_2 = \Sigma_2 + Y_{\Sigma_2} + M_2 + Y_{O_2} + Y_{M_2}$$

Τὸ $\Sigma_1 + Y_{\Sigma_1}$ ἐκφράζει ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς ἀξίας (τοῦ τμήματος παραγωγῆς μέσων παραγωγῆς) ποὺ παραμένοντας μέσα στὸ ἴδιο τμήμα καταναλίσκεται τὸ μὲν πρῶτο (Σ_1) γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῶν φθαρμένων μέσων παραγωγῆς, τὸ δὲ ἄλλο (Y_{Σ_1}) γιὰ τὴν αὐξηση τοῦ ἀποθέματος μέσων παραγωγῆς στὸ τμήμα I. Τὸ $M_1 + Y_{O_1} + M_1$ ἀνταλλάσσεται μὲ καταναλωτικὰ ἀγαθὰ μεταφερόμενα στὸ τμήμα II.

Στὸ τμήμα παραγωγῆς μέσων κατανάλωσης, τὸ $\Sigma_2 + Y_{\Sigma_2}$ ἀνταλλάσσεται μὲ τὸ τμήμα I γιὰ μέσα παραγωγῆς, προκειμένου ἀφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀντικαταστήσουν αὐτὰ ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στὸ τμήμα II, καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ἀπόθεμα μέσων παραγωγῆς στὸ τμήμα II. Τὸ $M_2 + Y_{O_1} + Y_{M_2}$ καταναλώνεται μέσα στὸ ἴδιο τμήμα.

Ὅπως εἶναι φανερό μόνο στὴν περίπτωση ποὺ τὰ μεγέθη εἶναι ἴσα γίνεται δυνατὴ ἡ πραγματοποίηση τῆς ἀνταλλαγῆς ἀνάμεσα στὰ δύο τμήματα. Ἀπὸ πρώτη ἀποψη φαίνεται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὅτι ὁ καπιταλισμὸς μπορεῖ ν' ἀναπτύσσεται ὀλίγα χωρὶς οἰκονομικοὺς κραδασμούς. Ὁ Μάρξ ἐξέτασε αὐτὸ τὸ ἰδανικὸ πρότυπο μὲ σκοπὸ ν' ἀποκαλύψει τὴν μεταφορὰ τῶν στοιχείων στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς οἰκονομίας.

Ὅταν ὁμοίως στὴν καπιταλιστικὴ κοινωνία «καὶ ἡ ἴδια ἡ ἰσορροπία ἀποτελεῖ σύμπτωση» (1) ἡ θεωρία τοῦ Μάρξ ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Δηλαδή ἀποκαλύπτει τὸ ἀδύνατον τῆς ἀποφυγῆς τῶν οἰκονομικῶν κρίσεων στὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα παραγωγῆς.

Κατὰ τὸν Μάρξ, ὑπάρχουν ἐσωτερικὲς ἀντιθέσεις στὸ ἴδιο τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, ποὺ ἀποκλείουν τὴν διατήρηση τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων. Ἡ ἀναρχία ποὺ ὑπάρχει στὴν καπιταλιστικὴ παραγωγή δημιουργεῖ δυσαναλογίες ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν τμημάτων I, II, μὰ ἐπιπροσθέτως καὶ στοὺς ξεχωριστοὺς κλάδους τῆς παραγωγῆς. Ἐπίσης, καὶ τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἐμφανίζεται σ' ὅλα τὰ κοινωνικὰ καθεστῶτα, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ πλεονάσματος ποὺ διατίθεται γιὰ τὴν παραγωγή μέσων παραγωγῆς, αὐξάνει ταχύτερα ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ διατίθεται γιὰ τὴν παραγωγή μέσων κατανάλωσης. Δηλαδή τὸ μέγεθος τοῦ πραγματικοῦ ἡμερομισθίου τῶν ἐργαζομένων, αὐξάνει ἀργότερα ἀπ' ὅ,τι ἡ παραγωγικότητα τῆς κοινωνίας. Τὴν ἴδια δὲ στιγμή τὸ πλεόνασμα αὐτὸ

(1). Μάρξ: ΤΟ ΚΕΦΑΛΙΟ, τόμος II, σ. 496 ἑλλ. ἔκδ.

ἐπενδύεται. «Συνεπῶς τὸ ἀπόθεμα μέσων παραγωγῆς αὐξάνει γρηγορώτερα ἀπὸ τὴν ζήτηση καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ἡ δὲ τεχνολογικὴ πρόοδος, ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν μεγαλύτερη αὐξηση τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου σὲ σύγκριση μὲ τὸ μεταβλητό, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος δημιουργεῖ μᾶλλον οἰκονομία στὴν ἐργασία στὸ κεφάλαιο». (1)

Ἡ θεωρία τοῦ Μάρξ γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή, ἰδιαίτερα ὅπως ἐκφράζεται παραστατικὰ μὲ τοὺς πίνακες, παρ' ὅλο ποὺ εἶναι διατυπωμένη σ' ἓνα ὑψηλὸ πεδίο ποικίλων μακροοικονομικῶν προβλημάτων, (2) γιὰ τὴν πληρέστερη δὲ κατανόηση τῶν ἀπόψεων τοῦ Μάρξ εἶναι ἀναγκαῖο ν' ἀναφέρουμε μερικὲς ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις ὑποθέσεις ποὺ ἔκανε.

Ὁ Μάρξ στὸ πρότυπο ποὺ ἐξέταξε, ὅτι στὸ σύστημα κυριαρχοῦσε ὁ ἐλεύθερος συναγωνισμὸς χωρὶς τὴν ὕπαρξη προκαπιταλιστικῶν ὑπολειμμάτων στὸ σύστημα, καὶ μὲ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς μόνου κλάδου τῆς παραγωγῆς τὴν βιομηχανία. Ἐπιπρόσθετα ὑπέθετε ὅτι ἡ κοινωνία εἶναι βασικὰ διαρρημένη μόνον σὲ δύο τάξεις, ἐργάτες καὶ καπιταλιστές, ἀπὸ τοὺς ὁποίους μόνον οἱ δεῦτεροι μποροῦν ν' ἀποταμιεύουν μέρος ἀπὸ τὸ εἰσόδημά τους. Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀνταλλαγῆς μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων, οἱ τιμὲς δὲν παρεκκλίνουν ἀπὸ τὴν ἀξία παραμένοντας σταθερές, ἡ οἰκονομία ἀναπτύσσεται χωρὶς κρίσεις, τὸ δὲ κεφάλαιο πραγματοποιεῖ μίαν μόνον περιστροφή τὸν χρόνον. Ὁ Μάρξ ἐπίσης ὑπέθετε, στὴν ἀνάλυση τῆς ἀναπαραγωγῆς ὅτι ἡ ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ κεφαλαίου παραμένει ἀμετάβλητη. Ἡ ἀνάλυση ὁμῶς τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος δὲν ὑπερακοντίζει τὶς ἀπόψεις τοῦ Μάρξ ἀλλ' ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸ ὑποθετικὸ σχῆμα τοῦ Μάρξ καὶ στὴν καπιταλιστικὴ πραγματικότητα, φανερώνουν ὅτι ἡ ἐπέκταση τῆς παραγωγῆς γίνεται κατὰ τρόπον ἀνισόμετρον.

Στοὺς διάφορους παραγωγικοὺς κλάδους οἱ ἀναλογίαι ποὺ γιὰ μιὰ στιγμή ὑπάρχουν παραδιάζονται συνεχῶς, ταυτόχρονα ὁμῶς δημιουργοῦνται νέες ἀναλογίαι, ἐνῶ ἀλλοῦ ἐμφανίζονται διαφορές. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χαρακτηριστικόν, δηλαδὴ ἡ συνεχῆς παραδίωξη τῆς ἀναλογίας ἀνάμεσα στοὺς διάφορους παραγωγικοὺς κλάδους, ἡ πραγματοποίησις ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανάλωσις, «μόνον μέσα ἀπὸ ἀναρίθμητες παραδίωξεις αὐτῆς τῆς ἰσορροπίας» (3) ἀποτελεῖ τὸν γενικὸν κανόνα τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἀναπαραγωγῆς.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΟΤΗΤΑΣ

Π. Β

ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΜΕΣΩΝ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ (4)

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ προηγουμένως, ὁ Μάρξ ἀναλύοντας τὴν ἀπλή καὶ δι-

(1). **Taan Robinson**: "The model of an expanding economy," "Economic Journal 1952,,

(2). Βλέπε σχετικὲς μελέτες.

(α). **D. Oparin**: "Quantitative relationships in the model of Expanded reproduction,, (Problems of Economics τόμος II, 1960).

(β). **K. A. Naqvi**: "Schematic presentation of accumulation in Marx,, (Indian Economic review, τόμ. I. 1960).

(γ). **Shigeto Tsuru**: "Marx's tableau Economique and underconsumption theory,, (Indian Economic Review, 1953).

(3). ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΣΣΔ, ἑλλ. μετάφρασις σ. 257.

(4). Βλέπε α. **Maurice DOBB**: "Studies in the Development of Capitalism,,

β. **Paul Bavan**: "The Political Economy of Growth,,

γ. **Arthur LEWIS**: "The theory of economic Growth,,

ευρυμένη αναπαραγωγή, είχε υποθέσει ότι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου (1) παραμένει αμετάβλητη. Ο Λένιν προωθώντας την θέση του Μάρξ σε συνθήκες ανερχόμενης οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, κατενόησε ότι βασικό συστατικό για την ταχεία οικονομική άνοδο είναι η ενίσχυση του τμήματος παραγωγής μέσων παραγωγής γιατί τελικά οδηγεί σε μεγαλύτερη παραγωγή καταναλωτικών αγαθών.

«Η γρήγορη οικονομική ανάπτυξη κάτω από συνθήκες ανερχόμενης οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, απαιτεί, η παραγωγή μέσων παραγωγής για την παραγωγή άλλων μέσων παραγωγής, να μεγαλώνει γρηγορότερα από την παραγωγή μέσων παραγωγής για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και τα όποια με την σειρά τους πρέπει ν' αυξάνουν ταχύτερα από την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών». (3)

«Η γρήγορη οικονομική ανάπτυξη κάτω από συνθήκες ανερχόμενης οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, απαιτεί, η παραγωγή μέσων παραγωγής για την παραγωγή άλλων μέσων παραγωγής, να μεγαλώνει γρηγορότερα από την παραγωγή μέσων παραγωγής για την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών και τα όποια με την σειρά τους πρέπει ν' αυξάνουν ταχύτερα από την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών». (3)

$$A_1 = \Sigma_1 + P_2 + T \quad \text{από όπου,} \quad A_1 > \Sigma_1 + \Sigma_2 \\ \text{και} \quad M_1 + Y_1 > \Sigma_2$$

Όπως αποδείχθηκε προηγουμένως,

$$A_1 = \Sigma_1 + \Sigma_2 + Y_{r_1} + Y_{r_2}$$

$$A_2 = M_1 + M_2 + Y_{o_1} + Y_{o_2} + Y_{m_1} + Y_{m_2}$$

Το τμήμα I, παράγει και για το τμήμα II, τα μέσα αντικατάστασης για τα αναλωθέντα μέσα παραγωγής ($\Sigma_1 + \Sigma_2$), καθώς επίσης για την επέκταση του πλεονάσματος ($Y_{\Sigma_1} + Y_{\Sigma_2}$). Για τις οικονομικές ανάγκες του συστήματος μεριμνά το τμήμα II, ($M_1 + M_2 + Y_{o_1} + Y_{o_2}$), καθώς επίσης για την κάλυψη των επί πλέον εξόδων για την αγορά επιπρόσθετης εργατικής δύναμης. ($Y_{M_1} + Y_{M_2}$). Αν υποθέσουμε ότι η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου αυξάνει, τότε το βάρος του σταθερού κεφαλαίου στις δαπάνες του νεοεπενδυμένου κεφαλαίου, πρέπει να είναι μεγαλύτερο από τον μέσο όρο που συνολικά αποκτάται για την οικονομία.

$$\frac{TY_{r_1} + TY_{r_2}}{Y_{r_1} + Y_{r_2}} > \frac{TY_{\Sigma_1} + TY_{m_1} + TY_{r_2} + TY_{M_2}}{Y_{\Sigma_1} + Y_{M_1} + Y_{r_2} + Y_{M_2}}$$

Πιο απλά μπορούμε να πούμε ότι για μια καθορισμένη αύξηση της παραγωγής του τμήματος μέσων κατανάλωσης, απαιτείται ένα μεγαλύτερο μέγεθος παραγωγής μέσων παραγωγής. Δηλαδή ακόμα πιο συγκεκριμένα, το ποσό των επενδύσεων στο τμήμα I, πρέπει να είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο του τμήματος II.

(1) Η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου εκφράζει την σχέση που υπάρχει μεταξύ σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου, σε συνδυασμό με το συνολικό κεφάλαιο που χρησιμοποιείται στην παραγωγή.

$$\text{οργαν. σύνθεση} = \frac{\text{σταθερό κεφάλαιο}}{\text{σταθερό} + \text{μεταβλητό}}$$

(2) **LENIN**: "Concerning the so-called question of Markets,, (Moscow 1959) (Το πρόβλημα των αγορών). Το περίφημο αυτό έργο του Λένιν γράφτηκε το 1863. Άλλα το χειρόγραφο όμως βρέθηκε μόλις το 1937. Η Rosa Luxemburg (βλέπε Accumulation of Capital London 1951) και οί ο'το Bauer, κ.λ.π. δεν θά κακοποιούσαν έτσι τον **Marx** αν είχαν διαβάσει το πραγματικά μεγάλο ενδιαφέροντος έργο του Λένιν.

Ἀντίθετα, ἂν οἱ ἐπενδύσεις στραφοῦν σὲ μεγαλύτερη ποσότητα πρὸς τὸ τμήμα II (παραγωγή καταναλωτικῶν ἀγαθῶν) ἢ παραγωγή στήν ἀρχή θὰ εἶναι μεγαλύτερη παρ' ὅτι ἂν εἶχε ἐνισχυθῆ τὸ τμήμα I (μέσα παραγωγῆς). Ἀλλὰ ὅμως ἂν τὰ μέσα παραγωγῆς αὐξάνουν μὲ βραδύ ρυθμό, τότε τὸ μερίδιο τοῦ τμήματος II θὰ εἶναι μὲν μεγάλο ἀπὸ ἓνα ὅμως σύνολο πού αὐξάνει μὲ πολὺ ἀργό ρυθμό. Ἐὰν ὅμως τὸ μεγαλύτερο ποσὸν τῶν ἐπενδύσεων στραφεῖ πρὸς τὸ τμήμα I, τότε τὸ τμήμα II στήν ἀρχή θὰ αὐξάνει ἀργά. Ὅσο ὅμως αὐξάνει ἡ παραγωγή τοῦ τμήματος I (σὰν ἀποτέλεσμα τῆς συνεχοῦς ἐπένδυσης) θὰ δημιουργοῦνται οἱ συνθήκες γιὰ τὴν ταχεῖα ἀνοδο τῆς οἰκονομίας ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας θὰ εἶναι καὶ ἡ αὐξηση τοῦ τμήματος II, πού θὰ ἀντιπροσωπεύει ἓνα σχετικὰ μικρὸ μερίδιο ἀπὸ ἓνα σύνολο πού αὐξάνει μὲ ταχύτατο ρυθμό. «Εἶναι πολὺ καλλίτερο νὰ τρῶς μ' ἓνα μικρὸ κουτάλι ἀπὸ μιὰ πολὺ μεγάλη γαδάθα, παρὰ μὲ ἓνα μεγάλο κουτάλι ἀπὸ ἓνα μικρὸ πιάτο σούπας!».

Τὰ παραπάνω ἐπιχειρήματα στηρίχθησαν στὸ γεγονός τῆς αὐξησης τῆς ὀργατοῦ καπιταλισμοῦ. Ἡ συσσώρευση τοῦ κεφαλαίου στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα συν- νικῆς σύνθεσης τοῦ κεφαλαίου πού πραγματοποιεῖται παράλληλα μὲ τὴν ἀνάπτυξη οδεύεται καὶ ἀπὸ μιὰ προοδευτικὴ μηχανοποίηση τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας. Ταυ- τόχρονα καὶ ἡ παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας αὐξάνει συνεχῶς. Μιὰ ποσότητα ἐρ- γασίας ἐφαρμοσμένη σὲ μιὰ παραγωγικὴ διαδικασία περισσότερο ἀποτελεσματικὴ, σὰν ἀποτέλεσμα τῆς τεχνολογικῆς ἀνόδου, μπορεῖ στὸν ἴδιο χρόνο νὰ διπλασιάσει ἢ τριπλασιάσει τὸ ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὕτη καὶ ἡ ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ κεφαλαίου ἐκδηλώνει τὴν τάση ν' αὐξάνει. Ἐσκινώντας ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀναμφισβήτη- τες τάσεις ὁ Μάρξ διετύπωσε τὸν νόμο «τῆς τάσης πού ἔχει τὸ κέρδος νὰ πέφτει». (1) Τὰ μεγέθη ποσοστὸ ὑπεραξίας, ποσοστὸ κέρδους, ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ κεφα- λαίου, συνδέονται μεταξύ τους ὡς ἑξῆς:

Ὅπως εἶναι γνωστὸ τὸ ποσοστὸ τῆς ὑπεραξίας εἶναι ὁ λόγος τῆς ὑπεραξίας

πρὸς τὸ μεταβλητὸ κεφάλαιο $(Y' = \frac{V}{M})$ τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους, ὁ λόγος τῆς ὑπε-

ραξίας πρὸς τὸ συνολικὸ κεφάλαιο $(K' = \frac{V}{\Sigma + M})$ καὶ ἡ ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ

κεφαλαίου $(Z = \frac{\Sigma}{\Sigma + M})$. Ἡ σχέση ἀνάμεσά στα τρεῖς μεγέθη εἶναι:

$$K' = y' (1 - Z) \quad (')$$

Ἔτσι ἂν ἡ ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ κεφαλαίου αὐξάνει (Z), τότε ἀντίστοιχα τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους πέφτει (K'). Τὸ γεγονός αὐτὸ γίνεται κατὰ τὸν Μάρξ, γιὰτὶ ὅσο ἐξελίσσεται ὁ καπιταλισμὸς ἀπὸ τὴν ὑπεραξία πού συγκεντρώνεται τὸ μεγαλύτερο μέρος στρέφεται γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ σταθεροῦ κεφαλαίου καὶ λιγώ- τερο γιὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου δηλαδὴ τὴν αὐξηση τῆς ἐργα- τικῆς δυνάμεις.

Ὁ Μάρξ ἀνέφερε καὶ τοὺς λόγους πού ἀντιδροῦν στήν μείωση τοῦ ποσοστοῦ τοῦ κέρδους, ὅπως ἡ ἔνταση τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἡ αὐξηση τῆς ἀνεργίας πού δίνει τὴν δυνατότητα νὰ καθορίζεται ὁ ἐργατικὸς μισθὸς κάτω ἀπὸ τὴν ἀξία του, καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ ὅσο αὐξάνει ἡ παραγωγικότητα τῆς ἐρ- γασίας, μειοῦται ἡ ἀξία τῶν μηχανῶν ἐργαλείων κλπ., μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιβρα- δύνεται ἡ αὐξηση τῆς ὀργανικῆς σύνθεσης τοῦ κεφαλαίου. Τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπό- ριον ἐπίσης δημιουργεῖ τὶς δυνατότητες γιὰ τὴν ἀγορὰ πρώτων ὑλῶν σὲ ἐξευτελι- στικὲς τιμές (ἀπὸ ἀποικίαις καὶ καθυστερημέναις χώραις) σὲ σύγκριση μὲ ἐκείνας πού ὑφίστανται στήν καπιταλιστικὴ χώρα, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ τάξη τῶν κεφαλαιο-

(1). **MARX**: IL CAPITALE. τόμ. III. Ἱταλικὴ ἐκδωσι.

κρατῶν νὰ θγάξει ὑπερκέρδη πού τείνουν ν' αὐξήσουν τὸ ποσοστὸ τοῦ κέρδους.

$$(1) K' = \frac{Y}{\Sigma + M} = \frac{Y \cdot M}{M(\Sigma + M)} = \frac{Y\Sigma + YM - Y\Sigma}{M(\Sigma + M)} = \frac{Y(\Sigma + M) - Y\Sigma}{M(\Sigma + M)} =$$

$$\frac{Y(\Sigma + M)}{M(\Sigma + M)} - \frac{Y\Sigma}{M(\Sigma + M)} = \frac{Y}{M} - \frac{Y}{M} \cdot \frac{\Sigma}{\Sigma + M} = \boxed{Y'(1-Z)}$$

(P. Sweezy : «La teoria dello sviluppo capitalistico»).

Μπορεῖ ὁμως νὰ δημιουργηθεῖ ἐρώτημα σχετικά μὲ τὴν ἀποψη ὅτι ὅσο ἐξε-
λίσσεται ὁ καπιταλισμὸς αὐξάνει ἢ ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ κεφαλαίου, πρᾶγμα πού
συνεπάγεται ὅτι τὸ σταθερὸ κεφάλαιο διαρκῶς αὐξάνει σὲ θᾶρος τοῦ μεταβλητοῦ.
Εἶναι παρατηρητέον ὅτι στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες μὲ μηχανοποιημένη καὶ αὐ-
τοματοποιημένη παραγωγή οἱ νέες ἐπενδύσεις ἀποτελοῦν μᾶλλον οἰκονομία στὸ κε-
φάλαιο (ἀντικατάσταση μηχανῶν π.χ.) παρά στὴν ἐργασία.

Ἡ ἀνοδος ἐπίσης τῆς τεχνικῆς ἀπαιτεῖ περυσσότερη ἐξειδικευμένη ἐργασία.
Ὁ παράγοντας αὐτὸς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αὐξηση τοῦ μεταβλητοῦ κεφαλαίου,
λόγω αὐξήσεως τῶν δαπανῶν γιὰ ἐργατικὴ δύναμη. Ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ κυριαρ-
χία τῶν μονοπωλίων, ἢ ἐξαγωγή κεφαλαίων ἀπὸ τὶς ἀνεπτυγμένες χῶρες, ἢ συγ-
κεκριμένη δράση τοῦ σύγχρονου καπιταλιστικοῦ κράτους πρὸς ἀποκλειστικὴ ἐνί-
σχυση τοῦ κεφαλαίου, τείνουν σὲ πολλές περιπτώσεις ν' αὐξήσουν τὸ ποσοστὸ τοῦ
κέρδους καὶ ὄχι νὰ τὸ ἐλαττώσουν.

Ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος ἐπίσης πού μπορεῖ νὰ κάνει πιὸ ἀποτελεσματικὲς
τὶς μηχανές, μὲ ἀποτέλεσμα ν' αὐξήσει τὴν ὀργανικὴ σύνθεση τοῦ κεφαλαίου, μπο-
ρεῖ νὰ μὴν ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴν πτώση τοῦ κέρδους. Ἐὰν ἀποδεχθοῦμε ὅτι
τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ σ' ὅλες τὶς βιομηχανίες, συμπεριλαμβα-
νομένης καὶ τῆς γεωργίας, καὶ στὶς βιομηχανίες πού παράγουν μέσα παραγωγῆς,
τότε παλὺ καλὰ μπορεῖ τὸ κέρδος ὄχι νὰ πέσει ἀλλὰ ἀντίθετα ν' ἀνεβῆ. (1)

Ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τοῦ γράφοντος δὲν ἦταν ἢ προσφορὰ μιᾶς θεωρητικῆς
μόνον ἐργασίας. Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση πού προηγήθηκε, ἀποδείχθηκε ὅτι ΜΟΝΑΔΙ-
ΚΗ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗ γιὰ τὴν ΤΑΧΕΙΑ ἀνάπτυξη τοῦ συνόλου τῆς οἰκονομίας
εἶναι ἢ συνεχῆς ἐνίσχυση τοῦ τμήματος παραγωγῆς μέσων παραγωγῆς. Δηλαδή
πιὸ ἀπλᾶ, ἐκφράστηκε ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς βαρεῖᾶς βιομηχανίας πού
ἀποτελεῖ τὸ sine qua non τῆς οἰκονομικῆς ἀνόδου.

(1). Βλέπε **Maurice DOBB** : "Political Economy and capitalism,,
Paul Baran : "Teoria dello Sviluppo capitalistico,,.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- BUCHARIN : «Marx's teaching and its Historical Importance». (Marxism and Modern Thought, N. YORK 1935).
- BARAN Paul : the Political Economy of Growth USA 1960.
- DOBB Maurice : a. Political Economy and Capitalism London 1960.
b. Capitalism Yesterday and Today London 1961.
c. Studies in the Development of Capitalism 1959
- KORSCH Karl : «KARL MARX» (Chapman and Hall London 1938).
- LENIN : a. Concerning the So-Called Question of Markets. (Moscow 1959).
b. «ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ» Ἑλλ. ἔκδοσις.
- LEWIS Arthur : the Theory of Economic Growth. London 1961.
- LEWIS John : Man and Evolution. London 1962.
- MARX Karl : a. «ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ» τόμοι I καὶ II. Ἑλλ. ἔκδ.
b. Il Capitale τόμος III Ἰταλική ἔκδοσις.
c. Teorie sul Plusvalore. » »
d. «ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ Ἀγγλική ἔκδοσις. (A contribution to the Critique of the Political Economy).
- LUXEMBURG Rosa : the Accumulation of Capital. London 1951.
- LUKACS G. Storia e Coscienza di Classe.
- NEMCHINOV N. «Relationships of Expanded Production» (Problems of Economics vol. I 1959).
- NAQUI K. «Schematic Presentation of Accumulation in Marx». (Indian Economic Review, vol. 1960).
- APARIN D. «Quantitative Relationships in the Model of Expanded Production» (Problems of Economics vol. II, 1960).
- MARX-ENGELS Correspondence (International Publishers Company).
- STALIN : «ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΛΕΝΙΝΙΣΜΟΥ» Ἰταλική ἔκδοσις. (Questioni del Leninismo, ed. Rinascita, Roma 1959).
- SWEEZY Paul : «La Teoria Dello Sviluppo Capitalistico» Einaudi 1951.
- TRENTIN Bruno : «Le Dottrine Neocapitalistiche E L Ideologia Delle Forze Dominanti Nella Politica Economica Italiana»
- TSURU Sigeto : «Marx's Tableau Economique and Underconsumption Theory» (Indian Economic review, vol. I 1953).